

ВІДГУК
офіційного опонента доктора психологічних наук, професора
Жигайло Наталії Ігорівни
на дисертацію Токаревої Наталі Миколаївни
«Психологія комунікативного моделювання особистісних
конструктів у підлітковому віці»,
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук за спеціальністю
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційне дослідження Токаревої Наталі Миколаївни на тему «Психологія комунікативного моделювання особистісних конструктів у підлітковому віці» присвячене вельми актуальній проблемі для педагогічної та вікової психології, має вагомим теоретичним та практичним значенням. Останнє детерміновано як логікою розвитку психологічної науки, що все частіше звертається до різнобічного, цілісного вивчення складних психологічних феноменів, так і потребами освітньої практики у психологічній підтримці навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління. Зазначені два аспекти актуальності комунікативного моделювання особистісних конструктів підлітків зумовлені онтологічною та гносеологічною важливістю досліджуваного явища як змістовного контексту діалектики психічного розвитку людини, від адекватного та методологічно виваженого вивчення якого залежить розуміння цілого спектру інших питань психолого-педагогічного супроводу особистості на етапі дорослішання.

Роль та значення дослідження феноменологічної сутності процесу моделювання для педагогічної практики складно переоцінити, що зумовлює традиційно високий інтерес до нього у філософії освіти, педагогіці, загальній психології, активізацію спроб звернення до окремих аспектів проблеми моделювання у педагогічній та віковій психології. Водночас слід зазначити, що на тлі високого інтересу до проблеми майже відсутні її цілеспрямовані, узагальнювальні теоретико-методологічні дослідження. Відсутність таких досліджень особливо помітна на фоні значного обсягу накопичених щодо проблеми психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку

підлітків фактів, ідей, що, безумовно, потребувало від дисертантки вміння продемонструвати належний рівень їх аналізу, синтезу, узагальнення, з'ясування значення для педагогічної та вікової психології. Зауважимо, що поставлену складну проблему дисертантка розв'язала успішно. Вона, на нашу думку, вдало обрала об'єкт та предмет дослідження, сформулювала його мету та завдання, розробила загальну концепцію дослідницької роботи.

Важливим науковим здобутком Н.М.Токаревої вважаємо й визначення перспективних можливостей комунікативного моделювання особистісних конструктів із позицій системно-інтегративного підходу, що дозволяє використати гносеологічні можливості різнопланових теоретичних концептів, системна інтеграція та взаємодоповнення яких детермінують повноту трактування смислового поля досліджуваних явищ. Евристичний потенціал роботи полягає у виокремленні центральних ліній аналізу комунікативного моделювання особистісних конструктів та поєднанні виокремлених вимірів у цілісну його модель на засадах синтезу процесуально-динамічних, індивідуально-генетичних, структурно-змістових та функціональних аспектів даного феномену.

На особливу увагу заслуговують результати вивчення дисертанткою проблеми становлення і функціонування особистості у площині методології історико-наукових досліджень та діалектичного підходу до аналізу змісту понять, що дозволило виявити низку цікавих тенденцій її дослідження. Уміння критично аналізувати наукові праці інших авторів під кутом зору завдань власного дослідження дозволило Н.М.Токаревій помітно розширити контекст вивчення проблеми особистісного розвитку людини.

Наукова зрілість, критичність та самостійність мислення авторки зумовили глибину теоретичного аналізу феноменології моделювання особистісних конструктів. Позитивом дослідження є те, що авторка послуговується особливостями тлумачення поняття «моделювання» у філософії та спеціальних науках різного профілю, зокрема – значну увагу приділяє аналізу психолінгвістичної парадигми моделювання та

комунікативним вимірам моделювання особистісних конструктів. Це дозволило розглядати дане поняття як універсальне та відкрити принципово нові, інваріантні контексти модифікації особистісного профілю школярів підліткового віку у вимірах освіти.

Відзначимо, що в роботі послідовно реалізована загальна методологічна настанова на системність та комплексність вивчення генези особистісних конструктів підлітків як багатовимірної реальності індивідуального простору особистості, означеної реалізацією внутрішнього потенціалу людини та ускладненням особистісного профілю аксіопсихологічними і рефлексійними складовими онто- й суб'єктогенезу.

Системність наукового підходу дозволила Н.М.Токаревій аналізувати моделювання особистісних конструктів як поліфункціональний процес, який є не тільки поліморфною, але й багатовимірною реальністю психолого-педагогічного супроводу дорослішання підлітків, на яку можна дивитися під різними кутами зору, розглядати в різних контекстах, поєднанню яких в цілісне бачення і присвячена побудована концептуальна модель комунікативного моделювання особистісних конструктів підлітків у вимірах розвивально-гуманістичного освітнього простору, що є ознакою новизни, теоретичної і практичної значущості поданої до захисту праці.

Ефективним психологічним механізмом суб'єктогенезу особистості авторкою означено сповнене актуальним і перспективним життєвим смислом діалогічне спілкування, яке передбачає екзистенційну зустріч людини з людиною як повноважним партнером, можливим взірцем саморозвитку.

У площині діалогічного партнерства дисертантка ретельно досліджує процесуально-динамічні характеристики моделювання особистісних конструктів школярів підліткового віку, розкриваючи корекційно-розвивальний потенціал даного процесу у реорганізації структур розвитку, обґрунтовуючи механізми самоздійснення особистості, внутрішньої регуляції поведінки та діяльності підлітків. У даному контексті перспективним вважаємо висновок Н.М.Токаревої про те, що комунікативні

виміри діалогу зумовлюють модернізацію когнітивно-семантичних структур суб'єктивного інформаційного простору особистості і репрезентують особистісні конструкти та поведінкові стратегії суб'єкта життєтворчості, спричиняючи руйнування стереотипно-деструктивних тенденцій поведінки, підвищення психологічної культури міжособистісного спілкування. Слід підкреслити, що цей вагомий теоретичний висновок впливає з глибокого узагальнення та використання теоретико-методологічних положень про детерміністичне розуміння психічного, його регулюючу функцію в процесах життєдіяльності, про взаємозв'язок регуляції та саморегуляції.

Загальна проблематика моделювання особистісних конструктів поєднуються у дослідженні із конкретністю виокремлених авторкою характеристик досліджуваного явища при форматуванні персонального профілю особистості, що дозволило операціоналізувати побудовану модель в емпіричному дослідженні.

Особливої уваги заслуговує глибоко осмислена та реалізована організація емпіричного дослідження, що виявляється в обґрунтованості побудови його програми, в адекватності підбору стандартизованого інструментарію, котрі уможливають викриття сутності наукових проблем, які закладені у змісті гіпотетичних припущень. Загальна процедура емпіричного дослідження була зорганізована із використанням генетико-моделюючого методу, що передбачає створення контрольованих дослідником умов спрямованого виявлення власної активності кожною унікальною особистістю із фіксацією відповідних результатів. Зазначимо, що програма емпіричного дослідження у його основних моментах знаходиться у чіткій відповідності із змістом визначених у теоретичній частині концептуальних основ вивчення феномену моделювання особистісних конструктів.

Ретельний аналіз емпіричних даних дозволив здобувачці довести, що генеза особистісних конструктів підлітків як багатовимірної реальності індивідуального простору особистості є процесом реалізації внутрішнього

потенціалу людини та ускладнення особистісного профілю аксіопсихологічними і рефлексійними складовими онто- й суб'єктогенезу, що забезпечує полімодальність особистісного становлення людини і засвідчує функціональну значущість у період дорослішання кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу.

Розв'язуючи завдання дослідження, дисертантка послідовно дотримується принципу наукової об'єктивності. Найбільш вагомі результати дослідження систематизовано та представлено у вигляді графіків, таблиць, графів кореляційних залежностей тощо. Додатки, що віддзеркалюють результати кожного з етапів емпіричного дослідження, чітко структуровані.

Практичний інтерес у дисертаційному дослідженні Н.М.Токаревої викликає ретельно розроблена корекційно-розвивальна програма комунікативного моделювання особистісних конструктів підлітків у вимірах освітнього простору, реалізація якої представлена у форматах семінарів-практикумів для педагогів та рефлексійно-комунікативного тренінгу для школярів.

Безсумнівний інтерес для психолого-педагогічної практики представляє також розроблена дисертанткою та представлена у додатках «карта» новоутворень генези буття підлітків та матриці репертуарної решітки (системи смислових конструктів), що систематизовані на основі структурно-змістового критеріїв. Перспективність можливостей використання останніх у практиці навчання, виховання, психодіагностики та психокорекції засвідчує практичну значущість праці.

Дисертаційне дослідження Н.М.Токаревої виконане на високому науковому рівні, про що свідчить представлене у ній теоретичне та знаково-символічне моделювання досліджуваної реальності. Широта та адекватність завданням дослідження використаного методичного інструментарію, результативне застосування положень філософської та психологічної методології у площині інтегративного синтезу, продемонстрована авторкою системність наукового мислення, доказовість висновків, що віддзеркалюють

зміст висунутих у дослідженні завдань, – ось стислий перелік позитивів рецензованої праці.

Загалом позитивно оцінюючи проведені дослідження, вважаємо за доцільне зробити наступні зауваження:

1. На нашу думку, потребує додаткового роз'яснення та наукового уточнення запропонована дисертанткою стратегія гуманізації освітнього середовища у контексті моделювання особистісних конструктів підлітків засобами педагогічного діалогу.
2. Поза сумнівом заслуговує на увагу широта і діапазон авторської програми емпіричного дослідження персонологічного профілю школярів підліткового віку, і зокрема – кількісний та якісний склад вибіркової сукупності (с.16 дисертаційного дослідження). Автор зазначає, що вибірку на діагностичному етапі дослідження складають респонденти різних стадій періоду дорослішання (11–15 років) із урахуванням статевих відмінностей особистісного становлення підлітків (247 хлопців та 223 дівчини). Разом з тим не зрозуміло, чи існують статеві відмінності у процесуально-динамічних та індивідуально-вікових аспектах комунікативного моделювання особистісних конструктів підлітків?
3. Вважаємо, що доцільно було б детальніше проаналізувати також контент індивідуальної варіативності комунікативного моделювання особистісних конструктів підлітків у навчально-виховному процесі.
4. Дисертаційна праця, на наш погляд, переобтяжена емпіричними даними. Достатньо високий теоретичний рівень дослідження дозволяв авторці уникнути надмірного захоплення прискіпливим аналізом не завжди таких вже вагомих емпіричних даних. Зокрема не зрозуміло, з якою метою автор аналізує слабкі кореляційні зв'язки (0,233; 0,205; 0,238 та ін.) між елементами системи особистісних конструктів підлітків (с.237, с.251, с.254 дисертаційного дослідження).

Зазначені недоліки не знижують високої оцінки даного дисертаційного дослідження, результати якого відзначаються науковою новизною, теоретичною та практичною значущістю. Дисертацію відзначає коректний науковий стиль, логічність, чітка аргументація, ґрунтовність теоретичних засад та переконливість емпіричних результатів.

Зміст автореферату ідентичний змісту дисертації.

Основні результати дисертаційної роботи висвітлені у 60 публікаціях, серед яких 21 одноосібна стаття у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України (6 – у зарубіжних наукових виданнях).

Загальний висновок: дисертаційна робота «Психологія комунікативного моделювання особистісних конструктів у підлітковому віці» за змістом та формою відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння наукового звання старшого наукового співробітника» щодо докторських дисертацій, а її автор – Токарева Наталя Миколаївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,
професор кафедри менеджменту
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Підпис Жигайло Н.І. підтверджую:

Вчений секретар

Н. І. Жигайло

доц. О.С. Грабовецька